

КРАЙ, ПРИРЕЧЕНИЙ НА СМЕРТЬ? ЗАЛЕЖИТЬ ВІД НАС

ЗАВЕРШУЄТЬСЯ ПЕРШИЙ ЕТАП РОБОТИ історико-культурної експедиції, яку на замовлення Мінчорнобиля проводить інститут народознавства НАН України.

Мета експедиції — комплексне дослідження населених пунктів зони відчуження («ВЧ» регулярно друкує на цю тему матеріали). До її складу входять історики, археологи, етнографи, архівісти, мистецтвознавець, відеооператор та фотограф.

— Олексіє Миколайовичу, ви працювали в екологічно чистому районі нашої держави і раптом — Чорнобильська зона, де робота сама по собі не приносить естетичного задоволення, та ще й небезпечна.

— Українське Полісся в цілому і зона відчуження зокрема за часів радянської влади дуже мало вивчалися. Але ж це надто важлива ділянка як для українського і слов'янських народів у цілому, так і для світового співтовариства, його розвитку та взаємодії.

У Чорнобильській зоні, на жаль, дуже швидко зникають культурні надбання нашого народу. Не буду зупинятися на причинах, що призводять до цього, скажу лише одне: якщо найближчим часом ми не вивчимо це питання, то й досліджувати вже буде нічого. Утвориться біла пляма у вивченні етносу українського народу та тих етнічних меншин, які жили поруч. Допустити цього не можна ні в якому разі.

Зона відчуження — це велика територія, робота в якій досить специфічна, до цього ніколи і ніде невиконувана. Всі питання доводиться вирішувати на місцях.

Почати роботу було вирішено з обстеження сіл, які лежать у заплаві нинішньої течії річки Уж.

Відносна близькість сіл одне від одного географічно, наявність водної артерії, яка в давні часи була основним транспортним шляхом, дають змогу зробити певні узагальнення та висновки.

На сьогодні ми опрацювали такі села зони: Запілля, Іловниця, Розсоха, Бички, Роз'їждже, Глинка, Замощня.

Ось деякі виклади щодо історичного вивчення цих населених пунктів.

Село Глинка знаходиться за 40 км від Чорнобиля в східному напрямку, на лівому березі річки Уж.

Із досліджень, які проводив відомий український етнограф Л. Похилевич у середині минулого століття, можна дізнатися, що Глинка (Глинна) знаходилася «в 12 верстах от Корогода, на лівій стороні Уши, откружена лесами. Жителів обоєго пола: православныхъ 158, да раскольниковъ въ слободѣ 346».

Нашою експедицією ті дані доповнені.

Основні ґрунти, які оточують село, — підглинисто-болотисті. На північ простяглося урочище «Гуртове» — основний район, де випасали худобу. Сінокоси, а також частково урочище «Хамиш», яке було і сінокосом, і пасовищем — розташоване на сході. На північ від Хамиша лежить торфовецьке Устинове. Землі під поля знаходилися в північному і північно-західному напрямках.

Перед катастрофою 1986 року село мало довжину 1,5 км, ширину — 150 метрів, дворів — 150, жителів — 270. За достатком Глинка можна віднести до категорії середніх сіл.

Перед аварією стан будівель села був задовільний. В основному це були дерев'яні будинки, рідше — цегляні. Кожне двориче обов'язково мало свою лазню, колодязь. Основна городня культура — картопля, потім буряки, цибуля, морква. Після війни почало бурхливо розвиватися садівництво, частково виноградарство.

Значне місце в житті Глинка займало бджільництво. Місцевість дуже медоносна.

Жителі Глинка, яких переселили в Бородянський район Київської області, відновили старовинний промисел, хоч умови там не такі сприятливі.

Велике значення в житті мешканців села займало рибальство. Особливо активним воно було весною, коли розливалася річка Уж і її води заповнювали низини, копанки, ковтуби, мілини, куди заходило багато риби — щуки, лящі, плотва і т. д. Ловили її «неретамі». Бували випадки, коли під час поєнних господарів ловили рибу в себе під тином, а то й біля порога.

У листопаді 1943 року на околиці Глинка зупинилося на короткий перепочинок та поповнення харчів з'єднання Сидора Ковпака.

Дізнавшись про це, німецькі окупанти направили в село батальйон карателів. В результаті лише п'ять хат уціліло від знищення. Мешканці ж, дізнавшись про наближення карателів, рятувались у Чорному лісі, який знаходився на сході від села, та болоті, яке ста-



ло на перешкоді гітлерівцям.

Пізніше люди говорили, що це результат «Ковпакової допомоги».

Після війни, поки не відбудували село, люди жили в лазнях, напівпогребах.

Центральна і єдина вулиця Глинка, якій за рішенням партійних органів присвоїли ім'я Ковпака, на кінець 1994 року являла собою тунель, по обидва боки якого розташувалися руїни та згарища, які заглушували кущі заввишки у два людські зрости.

Зайшовши сьогодні в будь-який будинок, наприклад, до Ісаєнка Андрія Лукича (вул. Ковпака, 126), чи Ілленка Афанасія Івановича (№ 128) до речі, одного із тих п'яти, які уціліли від карателів, чи Тищенка Дмитра Миколайовича — перед очима постає одна і та ж жахлива картина: віконниці без вікон, одвірки без дверей, підлога підірвана. Світле місце в хаті — божниця — порожня, тільки цвяхи в стінах, куди прив'язувалися ікони, та валяються поздерті іконні оклади. На підлозі — фотографії, листи господарів, на яких чітко вимальовуються сліди кованого чобота чи вузьконосої туфлі. Припички розвалені, батареї для опалення відрані. І скрізь приставлені драбини до горниць...

Що шукали? Чи сліз та горя нещасних глиничан, чи власної погибелі? Цих «пришельців» не можна назвати ні татаро-монголами, ні варварами, ні сталкерами — бо ті грабували чужі народи, а тут...

Не придумали, ще не вигадали люди їм назви.

Не крадучи картини можна побачити і на кладовищі села. Запустіння, недоглянуті могилки. Людей пускають сюди раз на рік у поминальний день (перший вівторок після Паски). З кожним роком приїздить все менше людей на відвідини села — старі помирають, не вистачає бензину, скрутне матеріальне становище.

Тільки дуби на кладовищі (один з них в обхваті — більш як п'ять метрів) ще свідчать про життя, яке існувало в усій своїй багатогранності на Чорнобильщині до великої атомної біди.

Село налічує десь близько 300 років своєї історії. Скільки йому ще залишилося існувати?

Якщо зробити узагальнення із зібраних по селу експонатів, то видно, що із ремесел і промислів тут були: бджільництво, рибальство, ткацтво, столярство, бондарство.

Пам'ятник воїнам, які загинули, визволяючи Глинка у роки Великої Вітчизняної війни, встановлено на межі із селом Замощня.

СЕЛО ЗАМОШНЯ знаходиться за 40 км від Чорнобиля на сході, по лівому березі Ужа.

По книзі Л. Похилевича, Замощня (Замотьє) було частиною села Глинка. В XIX ст. в Замощні був молитовний будинок розкольників (старообрядців) та «женський монастирь съ часовнею во имя Казанские Божие Матери».

В 70-і роки XX століття населення Замощні (стара назва — Слобода) становило 240 чоловік. У селі була восьмирічна школа, клуб, бібліотека.

Розташоване село на рівнині, на підзолисто-болотняних ґрунтах.

На північний захід простяглося урочище «Гатка» — колись створений рукотворний насип, по якому проходила дорога.

В південному напрямку лежить урочище «Портное» та Мельників ліс. До

Щоб познайомити читачів з найбільш цікавими здобутками цієї експедиції, кореспондент газети зустрівся з членом експедиції Олексієм МЕЛЬНИКОМ. За фахом — він історик. Тривалий час очолював відділ Переяслав-Хмельницького історико-культурного заповідника, який вивчав історію Середнього Подніпров'я.

1986 року ці урочища використовувалися як сінокоси, частина яких була й випасами. У північному напрямку знаходилися колгоспні поля.

Простяглося село Замощня вздовж дороги з твердим покриттям на 1,5 км та середньою шириною 0,15 км. Налічувало 85 дворів, де проживало 240 жителів.

Найстаріший житель Замощні на сьогодні — Хорошун Олександр Васильович, 95 років, який відселений у село Луб'янка Бородянського району Київської області.

346 старообрядців, які проживали у селі в XIX столітті, спрямовували і подальшу історію розвитку села, тому Замощня була відома як осередок старообрядців-розкольників, «руських». Їх предки втікали від гоніння Петра I на їхню віру й осіли у важкодоступних місцях. Одне з них — нижня течія річки Уж (тодішньої Уши). Про це свідчать експонати, які знайдені в селі та старому скиті (стародруки, хрюкові ноти, культові речі і т. п.).

Особливо цікаве кладовище, на якому ховали старообрядців. Воно знаходиться на південь від села, на невеликому белебні (узвишші) між столітніми дубами. Поруч — приміщення колишнього жіночого монастиря.

Кладовище має розміри 100x70 м, огорожене дерев'яним парканом. Тут збереглися, крім основних поховань, 10 рідкісних будиночків-надмогильників.

Є два цікаві поховання, про які слід розповісти докладніше.

У Замощні проживала сім'я старообрядців — Осадчих. Двоє братів із цієї сім'ї займали протилежний соціальний стан. Осадчий Григорій Симонівич (1891—1979 рр.) був старообрядським священиком, людиною чуйною, гуманною. Був захисником односельців, незалежно від їх віросповідання.

Менший — Осадчий Трохим Симонівич (1907—1986 рр.) був активістом, призначався головою сільради та головою колгоспу.

Для людей він уособлювався образом «здринка» та «сталінського ката». Коли помирав старший брат Григорій, то менший, Трохим, прийшов до нього просити прощення за скоєні гріхи. І от лежать на одному цвинтарі дві людини однієї крові — один під хрестом, другий — під червоною зіркою.

На південь від села майже століття тому було збудовано цегельний завод, де вироблялася чудова, міцна цегла. З неї збудована і церква жіночого монастиря. Взаємном продукції цегельного заводу XIX століття стали дві світові війни XX-го — навіть прямі попадання артилерійських снарядів лишили малопомітні вибоїни. Слід додати, що розчин для кладки цегли замішувався на яйцях.

Школу в Замощні будували у 1951 році. Керував будівництвом тодішній директор школи, який опікувався не тільки проблемами школи, скільки власною кишенею. Врешті, за злодійство він отримав своє, та й так би зник з історії села, аби не його класичне прізвище — Чичиков.

На навчання до школи сходилися учні трьох сіл — Замощні, Глинка, Бичків. Училися з 1-го по 7-й класи російською мовою, хоч навколо населення говорило своєю рідною — українською.

У 1933 році в одного розтяти-господаря від самовару загорівся будинок. В результаті 33 сім'ї змушені були будувати собі нові будинки.

На південному сході від Замощні знаходиться хутір Мельників, де на березі Ужа стояв на початку нашого століття млин. На колеса млина по «старинку» пускали воду. Млин не тільки молів збіжжя. Там була встановлена крупорушка, валяла сукно.

Від млина залишилися тільки палі та назва.

За переказами, у Замощні проживало декілька багатих кушців. Один із них, купець 2-ї гільдії Колесников, маючи 100 коней, здавав їх в оренду на грабарування, тримав велику кількість корів. Маючи сепаратор та інші дивовижні на той час пристрої, продавав масло навіть за кордон.

Інший купець — Охонька у 1917 році, маючи багато паперових грошей, поїхав у Київ та «поміняв їх на золоті, та й привіз у село на возі, як мішки з пшеницею».

Особливу роль для існування обсте-

жуваних експедицією сіл відіграла річка Уж. Дуже звивиста, немов повзе справжній вуж, вона має стрімку течію. Коли вода в річці спадає, то русло чорніє від величезної кількості стовбурів дубів. Їхнє походження не відоме. Міцна, як сталь, деревина, слугувала поліщучкам за першокласний матеріал для будівництва, та як високо-ефективне паливо.

До побудови Київського водосховища, вода в Ужі була чиста, як кришталь і дуже смачна. В річці водилося багато раків. Весною і на кінець зими риба «сунула» вверх по течії так, що не було видно дна. Останні десятиріччя ситуація різко погіршала. Раки зникли, кількість риби катастрофічно зменшилась.

У заплаві Ужа водиться багато диких свиней. Мальовничі, величезні куці верболозу видно аж до оброну. З цієї лози місцеві жителі плели кошачки, окші, нереті.

Обстеживши всі подвір'я села Замощня, експедиція виявила картину суцільного запустіння, мародерства, затхлості не тільки в хатах, а й на подвір'ях.

У листопаді 1943 року, визволяючи село Замощня та Глинка, загинуло шість воїнів 151-го стрілецького полку 13-ї армії, які поховані у братській могилі. А імена кількох десятків глиничан та замощан, які не повернулися з війни, занесені на меморіальну дошку, яка знаходиться поруч.

СЕЛО БИЧКИ розташоване за 37 км на схід від м. Чорнобиля, на правому березі річки Уж, а точніше — на водорозділі річок Уж та Вересні. Стоїть село на супіщаних ґрунтах. За економічним станом — середнє, схильнє до бідного.

Через Бички з півдня на північ проходить дорога 4-ї категорії із твердим покриттям, а зі сходу на захід пролягає осушувальний канал.

На південний схід і північний захід простягнулися болота, а на північний захід — торфовецьке.

На заході, в Чорному лісі, знаходиться обгороджене джерело та криниця, які урядкував лісничий Хоменко.

Багато грибних та ягідних місць, особливо на сході.

Під сінокоси та пасовища використовувалися землі на півночі, в заплаві Ужа.

Землі під поля відводилися на сході та заході невеликими ділянками.

На південній околиці села Бички знаходиться ансамбль дерев'яних та цегляних будівель колишнього чоловічого Миколаївського монастиря.

Випадково чи ні, але навпроти на півночі, на лівому березі річки Уж, під селом Замощня, розташувалася жіночий монастир.

На північній околиці села Бички за 1,5 км знаходиться кладовище, яке вражає своєю охайністю та доглянутістю. Виявляється, що таку роботу упродовж кількох років, за власним бажанням, проводить караул міліцейського поста, який дислокується у Бичках, під командою старшини міліції Василя Гончара.

На південь від села знаходиться урочище Гать, де лісничий Хоменко впорядкував кілька криничок. А на південній околиці села стоїть хата «баби Наді», знана всіма мисливцями та рибалками, які приїжджали сюди звідусіль. Про таких людей, як «бабуся» (так ласкаво називали її), говорять — «віддасть останнє».

«Вестник Чорнобиля» вже писав про село Бички. Тому додатковий матеріал можна прочитати у 22 числі газети за квітень 1995 року.

На південний схід від Чорнобиля, на 28-му кілометрі, витягнулося вздовж дороги село Розсоха, про яке описує Л. Похилевич.

Ще одна згадка про село є в «Історії міст і сіл УРСР»: «Розсоха — центр сільської Ради... за тридцять кілометрів від залізничної станції Янів. Населення — 557 чоловік. Сільській Раді підпорядковані населені пункти Бички та Іловниця».

У селі є середня школа, клуб, бібліотека, 47 жителів за роки Великої Вітчизняної війни нагороджені орденами і медалями СРСР».

КРАЙ, ПРИРЕЧЕНИЙ НА СМЕРТЬ? ЗАЛЕЖИТЬ ВІД НАС

(Закінчення.)

Початок на 2 стор.)

На південній околиці села, в лісі, знаходиться сільське кладовище. А через дорогу — інше «кладовище». Тут стоїть техніка, за допомогою якої при-боркували ядерний реактор у 1986 році.

«Разъезжее в 8 верстах от Корогода. Жителей обоего пола православных 237, да римских — 10», дізнаємося ми у Похилевича. Оце і все, що залишило-ся від села. А пожежа 1992 року знищила навіть розграбовані, понівечені будинки. Тут на їх місці лише обгорі-лі димарі стирчать просто неба.

Такий вигляд мало місто Козельськ у XIII столітті після нашествия татар, такою була Хатинь у сусідній Білору-сі після нашествия фашистів. А в наш

час такий вигляд мають відселені Роз'ї-ждже, Стечанка, Опачичі.

На кладовищі села, край дороги, під обгорілим чорним лісом стоїть такий же обгорілий, похилений чорний хрест. Він ніби застерігає: люди, ви — на по-розі Страшного Суду!

У селі Запілля в кінці XIX століття проживало 104 жителі, інформує Л. По-хилевич.

На жаль, експедиції не вдалося від-шукати матеріалів стосовно історії се-ла.

Та все ж експонати були знайдені досить цікаві. На сході села — майже в повному комплекті кузня, велика кіль-кість вишивки, зокрема — рушників.

Не пощастило експедиції також і з селом ІЛОВНИЦЯ, що на правому бе-

резі Ужа. Тут зібрані цікаві експона-ти, особливо з соломи — плетіння. Проте архівні матеріали та інша ін-формація відсутні.

Тому ми звертаємося до всіх, і до колишніх мешканців сіл, що ввійшли в 30-кілометрову зону відчуження, по-відомити нам усе, що стосується істо-рії їхніх сіл, назви місцевостей, боліт, урочищ, які розташовані навколо них, легенди, які ви чули від ваших бать-ків та дідів щодо ваших сіл, минувши-ну далеких та близьких часів.

Нехай ваші знання стануть здобут-ком усього нашого народу, аби донес-ти нащадкам згадку про ваш край, про його славне минуле. І, ми певні, — здобутком, на базі якого настане час Відродження цього благословенного ку-точка нашої рідної землі.

Інтерв'ю взяв

Михайло ЗАГРЕБА.